
ШИШКІНА Л. О.,
пошукач, РВНЗ „Кримський
гуманітарний університет”,
м. Ялта,
старший викладач, КЕГІ ТНУ,
м. Керч

ПОЛІСУБ'ЄКТНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У КОНТЕКСТІ ГУМАНІЗАЦІЇ ОСВІТИ

У статті обґрунтовується доцільність використання полісуб'єктного підходу для формування професійної мобільності майбутніх учителів в контексті гуманістичної парадигми освіти, розглядаються поняття “полісуб'єкт”, “полісуб'єктна взаємодія”, а також уточнюється поняття “полісуб'єктний підхід” з точки зору педагогіки.

Ключові слова: гуманізація освіти, полісуб'єкт, полісуб'єктна взаємодія, полісуб'єктний підхід, професійна мобільність, майбутні учителя.

В статье обосновывается целесообразность использования полисубъектного подхода для формирования профессиональной мобильности будущих учителей в контексте гуманистической парадигмы образования, рассматриваются понятия “полисубъект”, “полисубъектное взаимодействие”, а также уточняется понятие “полисубъектный подход” с точки зрения педагогики.

Ключевые слова: гуманизация образования, полисубъект, полисубъектное взаимодействие, полисубъектный подход, профессиональная мобильность, будущие учителя.

The article substantiates expedience of using the polysubjective approach for forming professional mobility of future teachers in the context of humanistic paradigm of education, considers the concepts of “polysubject”, “polysubjective co-operation”, and also specifies the concept “polysubjective approach” in terms of pedagogics.

Key words: humanization of education, polysubject, polysubjective co-operation, polysubjective approach, professional mobility, future teachers.

Актуальність теми й постановка проблеми. Одним із напрямків реалізації Державної Національної програми «Освіта» є гуманізація освіти, що полягає в утвердженні людини як найвищої цінності, у найповнішому розкритті її здібностей та задоволенні різноманітних освітніх потреб. Це передбачає модернізацію освіти в Україні, що має охоплювати всі її рівні з метою соціалізації особистості, що розвивається в сучасному соціокультурному просторі. Провідну роль в цьому процесі грає глобальна освіта, що розглядається як чинник, здатний перебудувати розвиток цивілізованого суспільства, який встановлює ієрархію цілей, завдань та пріоритетів навчання й виховання молоді в напрямку розвитку гуманістичних орієнтацій по відношенню до інших культур, прагнення до їх розуміння та повазі. Глобальна освіта виступає одночасно і як відкрита система, детермінована зовнішніми соціокультурними обставинами, і як процес полісуб'єктних взаємодій індивідів всередині неї, а також як результат, що виражається у формуванні в особистості суспільно значущих цінностей та ідеалів. В рамках такої освіти якісно міняється зміст педагогічної діяльності, відбувається перебудова освітньої взаємодії її суб'єктів. Мова йде не просто про передачу вчителем учням знань та досвіду, а про спільну життєтворчість, психологічну сутність якої становить ціннісно-сміслова міжособистісна взаємодія учасників освітнього процесу, що забезпечує одночасне їх розвиток, самовдосконалення і самореалізацію [5].

Мета статті полягає в дослідженні впливу гуманізації освіти на формування професійної мобільності, обґрунтуванні доцільності використання полісуб'єктного підходу для формування професійної мобільності майбутніх учителів в контексті гуманістичної парадигми освіти, а також в уточненні поняття «полісуб'єктний

підхід» з точки зору педагогіки.

Аналіз основних досліджень і публікацій. В контексті гуманізації освіти з особливою гостротою висувається проблема вдосконалення психолого-педагогічної підготовки студентів – майбутніх учителів до гуманістично-орієнтованого полісуб'єктної взаємодії в соціально-освітньому середовищі відповідно до вимог сучасного суспільства стосовно особистості вчителя як професіонала, який здатний направити процес соціалізації молодих громадян у глобальному світовому співтоваристві.

Оскільки на перший план у глобальній освіті виходять гуманітарні завдання, орієнтовані на розвиток особистості, психологічно готової до творчої спільної праці, головним завданням професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя стає формування у нього готовності до самостійного регулювання процесу організації міжособистісних відносин суб'єктів освітньої системи, заснованих на гуманістичних принципах взаємного розуміння, довіри і поваги, що полегшують процес їх позитивної взаємодії. Таким чином, однією з важливих передумов гуманізації освіти є оптимізація стосунків у полісуб'єктних системах «учитель - учитель», «учитель - адміністрація», «учитель - учень», «учитель - учні», «учитель - батьки» і т.п. Тобто, однією з визначальних умов гуманізації навчального й виховного процесу в школі є застосування полісуб'єктного підходу. Динамізм та суперечливий характер розвитку українського суспільства, актуальні проблеми формування активної, творчої особистості, забезпечення виконання нею соціально необхідних завдань в сучасних умовах вимагають також радикальних змін у структурі, якості та змісті гуманізації освіти. Суспільству майбутнього потрібні люди з актуальними знаннями, гнучкістю і критичністю мислення, творчою ініціативою, високим адаптаційним потенціалом

та високим ступенем професійної мобільності; не менш важливими будуть такі якості, як висока моральність, особистісна відповідальність, внутрішня свобода, налаштованість на досягнення мети раціональним шляхом та коректними засобами. Таким чином, у суспільстві, а відповідно в першу чергу в освіті, відбулася зміна пріоритетів на користь першорядного розвитку особистості, що повинно забезпечити виконання соціального замовлення суспільства: забезпечити його професійно мобільними фахівцями, що можливо зробити тільки в контексті справжньої гуманізації освіти на заходах полісуб'єктного підходу. Проаналізуємо основні поняття, необхідні для осмислення даної концепції.

Принципи гуманізму проголошені давно, проте й постає питання, як їх щонайкраще застосовувати в реальному житті. Гуманізація освіти більшістю дослідників розуміється як створення умов, спрямованих на розкриття і розвиток здібностей людини, його позитивну самореалізацію, в основі чого лежить повага до людини і віра в нього, визначення цілей, змісту, організації та засобів її життєдіяльності, а також характер взаємодії з оточуючими людьми, в цілому - середовищем. Поняття «гуманізація» є похідним від терміна «гуманізм», але існує багато визначень даного поняття. Сучасні вчені дають наступні визначення «гуманізації» та «гуманізації освіти»: «Гуманізація - реалізація принципу світогляду, в основі якого лежить повага до людей, турбота про них, переконання в їх великих можливостях до самовдосконалення. Гуманізація освіти - система заходів, спрямованих на пріоритетний розвиток загальнокультурних компонентів у змісті освіти і технології навчання, орієнтованих на удосконалювання особистості, що займає центральне місце в структурі суспільних відносин» [3, с. 93]. З. Количева вважає, що гуманізація освіти - це концептуаль-

не положення про пріоритет особистості в освіті, формуванні її гуманного світогляду і творчого потенціалу [8, с. 175]. Нам здається найбільш прийнятним визначення гуманізму як «історично обумовлену систему поглядів, яка визнає людину самодостатньою цінністю, розглядає його як свідомого суб'єкта своїх дій, розвиток якого за законами власної діяльності є необхідною умовою розвитку суспільства» [10, с.113]. На думку А. Брушлінського, гуманістичне трактування людини як суб'єкта протистоїть розумінню його як пасивного істоти, що відповідає на зовнішні впливи лише системою реакцій, що є «гвинтиком» державно-виробничої машини, елементом продуктивних сил, продуктом (тобто тільки об'єктом) розвитку суспільства [1]. У традиційній педагогіці саме таким розумінням людини як об'єкта визначалися цілі, завдання освіти, методи і прийоми навчання. Але суть гуманістичного підходу інша: кожен учень або студент розглядається як унікальна цілісна особистість, для розвитку якої необхідно створення певних умов. Отже, метою освіти стає розвиток особистості, а завданням - створення умов для цього розвитку. У цьому випадку освіта з функціонального процесу, що перетворює роки навчання лише в підготовку до майбутніх соціальних функцій, стає розвиваючим процесом, який створює нові смисли і ставлення до життя. Цілі навчання при гуманістичному підході повніше збігаються з цілями особистості в підлітковому і молодому віці, якому притаманні специфічна соціальна активність, засвоєння норм і цінностей дорослого світу, наполегливе самовизначення, яке несе усвідомлення себе в суспільстві, врахування своїх можливостей, формування світоглядних позицій та оціночних уявлень про навколишній світ і людей. Головна мета процесу навчання при гуманістичному підході - розвиток особистості який дозволяє дати відчуття прийняття рішень, зна-

чуності її ролі, впливу її особистості на процес навчання. У такому контексті навчальна діяльність полімотивована, тому що вона визначається системою полісуб'єктних відношень, які визначаються тотальною інформатизацією, технологізацією і глобалізацією всього світового співтовариства. Трансформація цілей освіти тягне за собою зміну поглядів на навчання. Так, наприклад, І. Лернер вже в 1980 рр. розглядав навчання як акт взаємодії вчителя і учня з метою засвоєння останніми змісту соціального досвіду, а процес навчання розумівся ним як зміна актів навчання, яка відбувається за об'єктивними законами, і в ході якої змінюються діяльність вчителя та учнів, а також властивості учнів в результаті їх спільної діяльності [9, с. 9].

У антропоцентричній концепції І. Зимної гуманізація освіти розглядається як «змістотворний компонент всієї загальноосвітньої системи, який фокусує в собі мету, зміст і форми освіти як гуманістична парадигма». Гуманізація, на її думку, передбачає загальну для всього освітнього простору гуманістично-орієнтовану мету освіти, зміну змісту навчання в плані його гуманітаризації, загальний підхід до освіти як особистісно-діяльнісний; а форму навчання як діяльнісно-задану [4, с. 28-30].

Виклад основного матеріалу. Таким чином, гуманізація навчання потребує виконання певних умов, які мають бути орієнтовані на всебічний розвиток особистості учня з урахуванням його поліваріантних мотивацій і полісуб'єктних відносин у соціумі. Отже, гуманізація – це ключовий елемент нового педагогічного мислення, яке затверджує полісуб'єктну сутність освітнього процесу з точки зору гуманістичної педагогіки. Основу методології гуманістичної педагогіки складають особистісний, діяльнісний і полісуб'єктний підходи.

Особистісний підхід – це орієнтація на особистість при конструюванні

та реалізації педагогічного процесу як на мету, на суб'єкт, на результат і головний критерій його ефективності. Цей підхід в освіті передбачає опору на природний процес саморозвитку творчого потенціалу і здібностей людини та створення для цього відповідних умов. Діяльності підхід передбачає розгляд діяльності як основи, засобу та вирішальної умови розвитку особистості. Вже під час навчання необхідно залучати учнів у різноманітні види діяльності (пізнання, праця, спілкування) та організовувати їх повноцінну в соціальному відношенні життєдіяльність. Полісуб'єктний або діалогічний підхід орієнтований на те, що сутність людини значно складніше і більш різнобічна, ніж його діяльність. В контексті цього підходу активність особистості та її потреби в саморозвитку відбуваються в умовах взаємин з іншими людьми, в умовах діалогу з ними, де ці потреби задовольняються. У цьому сенсі особистість є продукт і результат спілкування з оточуючими людьми. Тому особистість розглядається як система характерних для неї відносин, як носій взаємин і взаємодій соціальної групи. Діалогічний підхід в єдності з особистісним і діяльнісним дозволяє створити психолого-педагогічну єдність суб'єктів, завдяки якому об'єктний вплив поступається місцем творчому процесу взаєморозвитку і саморозвитку. Педагогічна деперсоналізована взаємодія, що діє до теперішнього часу, жорстко детермінується рольовими розпорядженнями, що суперечить одному з головних гуманістичних принципів – принципу полісуб'єктного (діалогічного) підходу. Даний принцип обумовлений тим, що тільки в умовах суб'єкт-суб'єктних відносин, рівноправного навчального співробітництва і взаємодії можливо гармонійний розвиток особистості [11]. Принцип полісуб'єктного підходу передбачає перетворення суперпозиції педагога і підлеглий позиції учня в особистісно-

рівноправні позиції людей, які знаходяться в стосунках співпраці. Таке перетворення пов'язане із зміною ролі і функцій учасників педагогічного процесу: педагог не виховує, не вчить, а актуалізує, стимулює прагнення студента до саморозвитку, вивчає його активність, створює умови для самору.

Для того, щоб обґрунтувати доцільність використання полісуб'єктного підходу при формуванні професійної мобільності майбутніх вчителів, необхідно розглянути поняття «полісуб'єкт», «полісуб'єктна взаємодія» і генезис поняття «полісуб'єктний підхід».

Полісуб'єкт відображає єдність розвитку внутрішніх змістів реальних суб'єктів, що перебувають у суб'єкт-суб'єктних відносинах, які об'єднані спільною творчою діяльністю. Суб'єкти полісуб'єкта здатні до активності, дієвості, інтеграції. Вони готові до перетворення навколишнього світу і себе, виступають як цілісний суб'єкт у відношенні до процесу саморозвитку і у відносинах з іншими полісуб'єктами. Полісуб'єктна взаємодія - це така форма взаємодії суб'єктів один з одним, яка здатна породжувати їх взаємну обумовленість і особливий тип спільності [6].

Кожна людина, яка є членом суспільства, виконує в ньому певні функції, обумовлені його приналежністю до певної спільноти людей. Ці функції здійснюються в результаті взаємодії суб'єкта з іншими людьми як на макрорівні, так і на мікрорівні. Макрорівень - це соціальне середовище, яке розглядається з точки зору тієї суспільної системи, до якої належить індивід, мікрорівень - це те конкретне середовище, в якому безпосередньо живе людина і в якому вона виконує певну роль, обумовлену її становищем у цьому середовищі. Таким чином, приналежність людини як до мікрорівня, так і макрорівня, визначає неминучість його вступу у множинні відношення з суб'єктами

обох рівнів, тобто в полісуб'єктні взаємодії. В освітньому просторі теж представлені і взаємодіють безліч індивідуальних і колективних суб'єктів, що відносяться до освітнього процесу на макрорівні і мікрорівні: ті, хто навчаються, їх родина, викладачі, педагогічний колектив, керівник освітньої установи, орган управління освітою, регіон, держава та інші. Тому можна зробити висновок, що сучасні освітні процеси доцільно розглядати з точки зору полісуб'єктних взаємодій, а у зв'язку із значною акселерацією всіх процесів, які відбуваються в суспільстві, полісуб'єктний підхід в освіті є об'єктивним і досить ефективним.

Успішність полісуб'єктного підходу та взаємодії вчителя початківця з іншими учасниками освітнього процесу є важливим чинником соціально-професійної адаптації до умов практичної діяльності: чим ширше круг педагогічних проблем, що усвідомлюються молодим фахівцем як предмет педагогічної взаємодії, і чим виразнішою є метасуб'єктна позиція вчителя у сфері міжособистісного спілкування, тим вище його професійний статус в соціально-педагогічному середовищі, тим більше задоволення він отримує від педагогічної професії. Протягом останніх років побудова навчання в контексті суб'єктності стає більш традиційною для педагогів: учитель створює для учнів умови займати не просто активну, але й ініціативну позицію в навчальному процесі, а учні при цьому не просто засвоюють пропонований програмою матеріал, але пізнають світ, вступаючи з ним в активний діалог. Їм самим доводиться шукати відповіді і не зупинятися на новому знанні, як на остаточній істині.

В даний час триває пошук, спрямований на перетворення традиційного навчання в особистісно-орієнтований процес навчання і самовиховання. Ідея проектування та розвитку полісуб'єктної взаємодії в інформаційному просторі освітньої

установи продиктована бажанням надати будь-якому суб'єкту освітнього процесу можливість задовольнити особисті і соціальні освітні потреби. Дотримуючись принципу, що в кожному є свій талант, будь-який суб'єкт може розкрити його, так як спосіб полісуб'єктної взаємодії може забезпечити становлення особистості в кожному суб'єкті і розвиток його індивідуальності в інформаційному просторі навчального закладу при організованій діалоговій взаємодії в навчально-виховному процесі.

У процесі педагогічної взаємодії суб'єктами виступають педагог та учень (учні), тому саме від їхньої співпраці залежать ефективність та розвиток навчально-виховного процесу, налаштування педагога здійснювати процес викладання, а учнів – до сприйняття та засвоєння знань. Таким чином, відбувається своєрідний обмін, від якого залежить очікуваний результат спільної діяльності. Сам процес навчання та виховання вважається повноцінним тільки тоді, коли навчається і виховується не лише виключно учень, але водночас і вчитель. При цьому до уваги беруться міжособистісні відносини при спільній діяльності та уявлення про партнера, а основними принципами виступають рівність, партнерство та взаємна повага. Педагогічна взаємодія відбувається не лише на рівні педагог – учень, але вона може стосуватися й інших вимірів, таких як педагоги – учень або педагог – учні. У цьому випадку можна говорити про «полісуб'єкт» педагогічної взаємодії. Полісуб'єкт має наступну спрямованість взаємодії у процесі діяльності: суть полісуб'єктної взаємодії полягає у циклі повторюваних відношень Я → Ми → Я. При такому підході полісуб'єкт являється спільністю, яка розвивається як єдине ціле, і в якій розвиток кожного суб'єкту відбувається в контексті розвитку цілого полісуб'єкту [2, с.24].

Важливість побудови сьогодні полісуб'єктного типу педагогічної

взаємодії є беззаперечною, адже такий тип сприяє розвитку освіти, передбачає стосунки «суб'єкт – суб'єкт» між викладачем та студентами і спонукає до постійного саморозвитку викладача водночас із розвитком студентів; а студентів полісуб'єктний підхід спонукає до підвищення рівня самосвідомості кожного члена колективу з одночасним усвідомленням спільноти, свого місця та ролі у цій спільноті.

Поява полісуб'єктних спільнот забезпечує досягнення виховних цілей, які полягають в тому, щоб кожен випускник навчального закладу був високоморальним, творчим, компетентним, відповідальним громадянин, вкорінений у духовних і культурних традиціях своєї країни. Полісуб'єктний підхід розкриває умови, закономірності та принципи взаємодії суб'єктів освітнього середовища, яке розглядає ці взаємодії в рамках суспільства, що швидко розвивається і потребує постійного ускладнення та удосконалення полісуб'єктних взаємодій. Отже, в результаті полісуб'єктних взаємодій зміст і організація освітньої діяльності педагога можуть бути переглянуті. Очевидно, важливим фактором є організація учнів в систему спілкування, коли «один буде бачити в собі іншого», так як потреби сьогодення учнів впливають на перетворення завтрашнього дня. З цим завданням може впоратися лише вчитель, який живе у відчутті часу, спраглий зберегти ті людські цінності, які підтримують розвиток і творчість [7].

Висновки. Зазначене вище дозволяє дійти висновків, що полісуб'єктна взаємодія всіх учасників педагогічного процесу відображає інноваційні процеси в освіті і є невід'ємним проявом нової гуманістичної освітньої парадигми, що характеризується розвитком творчого, новаторського підходу до формування професійно мобільного вчителя на засадах полісуб'єктного підходу. Застосування даного підходу є цілком доцільним та ефективним,

тому що полісуб'єктний підхід досліджує активність особи в процесі розвитку і реалізації в професійно-освітній діяльності професійної мобільності педагогів, що виявляється через потребу і здатність людини самоудосконалюватися, забезпечує не тільки розвиток творчого потенціалу, але і сприяє прояву креативності у ситуації невизначеності; розвиває інтер-

претаційну компетентність вчителя як уміння подивитися на ситуацію з різних точок зору; сприяє актуалізації мотиваційних ресурсів навчання; розвиває у вчителя особистісних установок, найбільш адекватних гуманістичному навчанню; допомагає вчителям та учням в особистісному розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Брушлинский А.В. К проблеме субъекта в психологической науке. В сб. "Гуманистические проблемы психологической теории". – М.: Наука, 1995. – С. 5-18.
2. Вачков И. Полисубъектный подход к педагогическому взаимодействию / И. Вачков // Вопросы психологии. – 2007. – № 3. – С. 16-29.
3. 3. Евладова Е.Б. Дополнительное образование детей / Евладова Е.Б., Логинова Л.Г., Михайлова Н.Н. – М., 2002.
4. 4. Зимняя И.А. Гуманизация образования - императив XXI века. В сб. "Гуманизация образования", вып.1. – Набережные Челны, 1996. – С. 20-30.
5. 5. Иванова С. П. Педагогическая деятельность как процесс гуманистически-ориентированного полисубъектного взаимодействия в современной социально-образовательной среде: дис. доктора псих. наук: 19.00.07 / Иванова Светлана Павловна. – СПб, 2000. – 334 с.
6. 6. Т.Б. Казачкова Инновационность полисубъектного взаимодействия в образовании. – [Электронный ресурс]: <http://www.itiprao.ru/index.php> (дата обращения 17 октября 2012г.).
7. 7. Казачкова Т.Б. Феномен полисубъектного взаимодействия в системе постдипломного образования // Постдипломное образование: проблемы развития личности // Материалы VIII международной научно-практической конференции кафедры педагогики и андрагогики. – СПб., 2009. – С. 52-54.
8. 8. Колычева З.И. Ноосферная педагогика как новая образовательная парадигма / З.И. Колычева. – СПб., 2004. –175 с.
9. 9. Лернер И.Я. Процесс обучения и его закономерности / И.Я. Лернер. – М.: Знание, 1980. – 96 с.
10. 10. Панфилова Т.В. О содержании понятия "гуманизм" / Т.В. Панфилова // Философские науки. – 1990. – № 9. – С.113 – 118.
11. 11. Пичкова Л.С. Концепция формирования иноязычной компетентности в магистратуре в контексте Болонского процесса / Л. С. Пичкова, Н. А. Багдасарова. – М. : МГИМО-Университет, 2007. – 130 с.